

Sógor Árpád*

Az Úr jámbor szolgálja című vers fordításának viszontagságai

18 évvel ezelőtt édesapám írásos hagyatékát rendezve a kezembe került néhány összehajtott, megsárgult papírlap. Eléggé kiolvashatatlan kézírással egy vers volt lejegyezve. Mivel az idő sürgetett, el kellett költöznünk a parókiáról, anélkül, hogy részletesebben elolvastam volna, bedobozoltam az írást. Hat év múlva került újra a kezembe és most már tüzetesebben átolvasva egy igen érdekes költemény bontakozott ki előttem.

Az első oldal jobb felső sarkába egyszerűen csak ennyi volt írva: Lajosnak. Mivel tudtam, hogy édesapám Imre Lajos nagy tisztelője volt és néhány írását, dolgozatát tőle megkaptam, így arra következtettem, hogy valaki, aki bizalmas viszonyban volt Imre Lajossal, küldte ezt a fordítást Imre Lajosnak mint *Az Út* című folyóirat szerkesztőjének, közlésre.

A kéziratban néhány helyen meg is volt jelölve, hogy ezeket a verssorokat már *Az Út* közölte. Kis nyomozás után megtaláltam az 1923-as számban, ahol Makkai Sándor jegyzi a cikket és néhány versszakot közöl fordításként. A lábjegyzet szerint, *W. Bauer: Das deutsche evangelische Pfarrhaus* (Bremen 1896) című műve alapján fordította, és megjegyzi, hogy az egész költeményt sajnos még nem sikerült megszerezni, de már lépéseket tettek a megszerzésére, és ha megérkezik, akkor egy következő számban az egész vers magyar fordítását hozni fogják.

Utánanéztam *Az Út* további számaiban, de sehol nem találtam. Ekkor azt gondoltam, hogy egy olyan kézirat birtokában vagyok, amit eddig még seholsem közöltek, aztán a könyvtárosunk, Kurta József felvilágosított, hogy az *Ifjú Erdély* közölte az egész költeményt 1938-ban.

Kérdések fogalmazódtak meg bennem. Miért kellett elteljen több mint 15 év, hogy a teljes költeményt közöljék? Nem sikerült beszerezni az eredetit? Ha megvolt már a 20-as években a teljes fordítás, miért csak 1938-ban közölték? Püspök-ként, Makkai Sándornak nem lett volna ideje foglalkozni ezzel a fordítással, és csak miután elment Magyarországra, akkor küldte volna el a fordítást Imre Lajosnak? Miért tartotta érdekesnek Makkai Sándor és Imre Lajos a 20. század elején, hogy közöljék ezt a 17. század elején írt művet? Miért tartották időszerűnek ezt az akkor 300 éves verset? Eddigi kutatásaimban még nem kaptam mindegyik kérdésemre kielégítő választ.

---

* Sógor Árpád 1973-ban született és a teológia elvégzése óta, 1996-tól a PTI ifjúsági lelkésze. Pasztorálpszichológiai tanulmányokat folytatott Debrecenben és Kolozsváron, családterapeuta képesítést szerzett Kolozsváron. Kutatási területei: Isten- és emberképességünk, teológiai hallgatók pályaszocializációja, lelkipásztori élettörténetek, jegyesbeszélgetés, házassági konfliktusok megoldása. Saját módszere a sakkterápia.

Érdekes volt megfigyelni a különbséget a kézirat, Az *Út*-ban megjelent részlet¹ és az *Ifjú Erdély* kiadásában² megjelent változatok között.

A legművészebb az *Ifjú Erdély*ben közölt fordítás. Itt a költemény 10 illetve 8 soros versszakokra van bontva, melyek páros rímekből épülnek fel. Több helyen viszont a rím kedvéért akkorát változtat a fordító, hogy az sokszor a mondanivaló megmásítását is jelenti.

A vers tulajdonképpen arról szól, hogy egy nagyszájú ifjú lelkipásztor elindul parókiát keresni magának, és találkozik egy öreg lelkésszel, aki elmeséli neki, hogy mi minden kötelessége van annak a lelkipásztornak, aki igazán akarja hivatását betölteni.

A kézírással lejegyzett nyersfordítás szerzőjét nem sikerült megtalálni. Úgy gondoltam, hogy Makkai Sándor keze írása, de Sipos Gábor főlevéltáros és Dáné Veronka levéltáros segítségével összehasonlítottuk az írást, Makkai Sándor a Református Levéltárban található más írásaival és azt állapították meg, hogy másvalaki jegyezte le a verset. Valaki, aki elég bizalmas viszonyban volt Imre Lajossal, akit egyszerűen csak Lajosnak szólított.

Johann Valentin Andreae 1619-ben adta ki Strassburgban a *Das gute Leben eines rechtschaffenen Dieners Gottes* című versét. A német szöveg fellelhetőségére Juhász Tamás hívta fel a figyelmet. A versre a *Der Protestantismus des 17. Jahrhunderts* gyűjteményben találtam rá, amelyet a Carl Schünemann Verlag Kiadó adott ki Brémában 1962-ben.

Összehasonlítva a különböző változatokat és fordításokat Az *Út*ban megjelent részleteket, az *Ifjú Erdély*ben közölt teljes szöveget, a tulajdonomban levő nyersfordítást, azt állapítottam meg, hogy a nyersfordítás 639 sora közül, hozzávetőlegesen 190 nem szerepel a német szövegben. A gyűjteményes kiadásban nem jelölték meg azt, hogy csak részleteket közölnének a versből. Ez a tény egy időre mellékvágányra terelte a kutatást, hiszen úgy gondoltam, hogy a német eredetihez képest a magyar változat többletét Makkai adta hozzá a vershez, noha a nyersfordítás arra utalt, hogy léteznie kell egy hosszabb német nyelvű versvariánsnak is.

A Makkai-kutatóknál is próbáltam érdeklődni, hátha a levelezésben nyoma van ennek a levélnek és a fordításnak, de nem jutottam előre. A vers hosszabb változatát nem sikerült felkutatni, így a kutatás megakadt, de 2016-ban Kató Szabolcs Tübingenben két korábbi német nyelvű kiadását is megtalálta az Andreaeversnek. Az egyiket 1864-ben adták ki a *Pastoral-theologische Blätter* 7. kötetében, Stuttgartban. A másik változatot önálló kiadásként közölték Marburgban 1906-ban *Eine Pastoraltheologie in Versen* címmel. Valószínűleg ezt a változatot használhatta a magyar nyersfordítást elvégző fordító, akinek személyét egyelőre csak találgatni tudjuk. Makkai és Imre levelezésének tüzetesebb átvizsgálása talán közelebb vinne a megfejtéshez.

A további kutatásaim egy újabb magyar fordítást is a felszínre hoztak, amelynek felkutatásában Kurta József segített. 1939-ben, vagyis az *Ifjú Erdély*ben megje-

¹ Makkai Sándor: Pásztorális theologia versekben. In: *Az Út* 5 (1923/1–3) 76–80.

² Johann Valentin Andreae: *Az Úr jámbor szolgája*. Fordította: Makkai Sándor. *Az Ifjú Erdély* kiadása, Kolozsvár 1938.

lent versfordítás után egy évre jelent meg a Luther-könyvtár és Múzeum füzetei sorozat 23. füzetében *Két emlék a reformáció korából* címmel Payr Sándor³ fordításában az *Andreae-vers*, *Az Isten igaz szolgájának jó élete* címmel. A kiadvány tisztelgés volt az egy évvel azelőtt elhunyt Payr Sándor emléke előtt, aki a verset már korábban lefordította és megjelentette a Sopronban megjelenő Evangélikus Egyház és Iskola hetilap 1890. november 29-én megjelent 48. számában. Payr Sándor evangélikus teológiai tanár ezt írja a vers szerzőjéről, akinek nevét a kor szokásához híven magyarítva, Andreae Bálintnak fordítja: *Würrtembergi fősuperintendens, egyike a 17 század legkiválóbb s legeredetibb theologusainak. Iratait szelíd humor, majd csípős élcz és gúny, mindenek felett pedig szellem és igazság lengi át. Herder és Hagenbach elragadtatva dicsőítik ezen mindenesetre originális verseszetét. Nyelve Lutherre emlékeztet, érdes, darabos, de annál erőteljesebb, mi a fordító munkáját nem kevésbé nehezítette meg.*

Nincs tudomásunk arról, hogy Makkai ismerte volna Payr fordítását, ebben erősít meg az a tény is, hogy noha ugyanazt a verset fordították le, a két fordítás között nagy különbség mutatkozik. Payr jobban ragaszkodik az eredeti szöveghez, Makkai viszont a költői szabadsággal élt a fordítás során, így találhatunk olyan ínycségeket a Makkai-fordításban, mint *bizony sok víz foly le a Dunán*, vagy *az egyházi vagyon, tudjuk, a Csáky szalmája*, amelyek nyilván az eredeti szövegben nem így szerepeltek, de az üzenet lényegét így tudta leginkább visszaadni Makkai. Ízelítőül néhány szemelvényt közlök a versből.

Payr Sándor fordítása	Makkai Sándor fordítása
Ha úgy süldő gyerekkorban Papságról sok jót hallottam, Hogy mint úsznak a zsírba mind Tisztelendő jó uraink S telt bendővel miként hágnak Nyakára sok víg órának: No, mondék, ha szerét teszem, Nekem is lesz papköpenyem S tudom, hogy majd nem is kurta Kolbászt hoz a halleluja.	Legényke voltam még, de jókorán Hegyezetém fülem oly szó után, Mely állást hírel és dúsát pedig, Hol a fazék zsírral, hússal telik. Papot kínálnak azzal a hívők: Így szolt a fáma. Torkig lakva ők, Egy életet vígan bőfögnék át. – én is felöltöm hát a bő talárt! A prédikáció rövid, ha jó S a kolbász hosszú: ez irányadó!

³ Payr Sándor (Pápa, 1861. febr. 25. – Sopron, 1938. jan. 30.) ev. lelkész, egyetemi tanár, egyházi író. Teológiai tanulmányait Sopronban és Bazelben végezte (1881–84). Előbb segédlelkész volt Sárvárott, majd 1886-tól Győrben, 1888–96 között lelkész Ondódon (ma Pusztavám), az 1889–90-es tanév első félévében tanár a soproni ev. teológiai ak.-n. 1896-tól püspöki titkár Pápán. 1899-től tanár a soproni ev. teológiai ak.-n. 1923-tól 1930-ig, nyugalomba vonulásáig a pécsi egy. Sopronba kihelyezett hittudományi karán ny. r. tanár. Lefordította Hans Sachs versét: *A Wittenbergi fülemile* (Pozsony, 1893). Jelentősek a magyar evangélikus egyház történetére vonatkozó kutatásai. – F. m. *Magyar pietisták a XVIII. században* (Bp. 1898); *Egyháztörténeti emlékek* (Sopron 1910); *A soproni evang. egyházközség története* (Sopron 1917); *A dunántúli evang. egyházkerület története* (Sopron 1924); *Gyurátz Ferenc életrajza* (Sopron 1931); *A nemeskéri artikuláris evangélikus egyházközség története* (Sopron 1932). Forrás: Fabiny Tibor: *P. S. élete és irodalmi hagyatéka* (Lelkipásztor, 1963). [<http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC11587/11955.htm>]

Payr Sándor fordítása	Makkai Sándor fordítása
<p>Káplánnak mégy hamarjába Majd papnak is nemsokára, S mint esperes is vesztegelsz Míg püspöki székedre lelsz. S felhágván így a lajtorján, Tudom lesz is bő adomány.</p>	<p>Egye fene! – gondoltam – mit zavar? A káplánságon essünk át hamar, Papságot akkor már gyorsan kapunk S az esperességre tárul kapunk. Kár, hogy egyéb rangok már nincsenek! Kitelnék belőlem mindenek, Ha egyházunk, – könnyelműen tevé! – A rangokat rég el nem törlené. Prépost, prélátus: ez találna rám S nem ellenezném, hogyha hallanám.</p>

Felvázolja karrierjét is, illetve azt, hogy az egyházi ranglétrán hogy fog majd felfele haladni. Makkai aktualizálva fordít, és ügyesen megoldja a református egyházban nem létező rangok kérdését, ha ezek még léteznének, ezeket is gond nélkül felvállalná az ifjú. Érdekes módon Makkai az esperességgel lezárja a református egyházon belüli rangokat, holott tudjuk, hogy ő maga is, az egyszerű lelkészségtől indult, majd teológiai tanár lett előbb Sárospatakon, majd Kolozsváron, és itt választották meg főjegyzőnek 1922-ben és négy évre rá 1926-ban püspöknek. Messzemenő következtetést nem lehet levonni ebből, hogy mikor is készült el a fordítás, csak a számokkal játszodozhatunk. Ha 1923-ban elkészült a teljes fordítás, akkor Makkai már főjegyző volt. Ha 1936 után készült el a fordítás, akkor Makkai már lemondott a püspökségről, és újra „csak” teológiai tanár lett. Úgy gondolom, hogy Makkai csak 1936 után Debrecenben jutott hozzá az eredeti Andreae-vershez, ekkor volt ideje lefordítani azt, és mint régi adósságát elküldte Imre Lajosnak közlésre *Az Útban*, de mivel annak kereteit meghaladta, így az *Ifjú Erdély* külön kiadásában jelent meg.

Payr Sándor fordítása	Makkai Sándor fordítása
<p>Ugye kend a falu papja? „Az vagyok, mond, régebb óta Mint uracsám világra jött, Van éve már negyvenöt S nem bánám ha már más ifjabb Dörögne a parasztimnak. Mert erőm már mindennap veszt Sok munkától gyengül a test, Tudásunk is egyre apad, S unott lesz, ki soká marad.” „De mondék, jó öreg bátyám, Kend meghízott már a fárán, Garassa is sok már otthon, Ezért fordít most a dolgon.</p>	<p>– Hogyha nem csalódom, tiszteletes atyám, Közeli falucska lelkésze lehetsz tán? – A vónék a világ teremtése óta, Vagyis negyven éve, fiam! – válaszolta. Ifju káplánra vágyom is erősen, Hogy a híveimet mosdatni segítsen. Se sava, se borsá nincsen az igémnek. Miután megettek, mostmár kivetnének – Valami igazuk, – mondtam – lehetséges. Hízni, pénzt kaparni soká engedének. Ideje itt volna már a nyugovásnak, Helyedet átadni fiatalnak, másnak. Mi ifjak, koplaljunk, éljünk adósságra,</p>

Mint mi ifjak csak szívlelünk, Úgy is fogytán a hitelünk, S várjuk mohón a szerencsét, Szép állást és dús menyecskét.”	Holott a boldogság mihozzánk találna? Jó állás, szép asszony éppen reánk férne, Csak az öregek már kotródnának félre.
---	---

Érdekes, ahogy Payr a rím kedvéért a „vierzig”-et negyvenötnek fordítja, talán befolyásolhatta őt ebben az is, hogy ő maga 45 év aktív lelkészi-tanári szolgálat után vonult nyugdíjba.

Payr Sándor fordítása	Makkai Sándor fordítása
Az öreg mond: „Diák öcsém, Kendtek látom csikland bőréen, Fészkelődik logikája, Hogy ennyire jár a szája. Tudja, mit szól erről Luther, Nála levén egy siheder: Mi vének, kik ázva fázva Néztünk ördög hátuljába, Bóklunk nektek kis doktorkák, Bár tegnap még fedtek pólyák, Ki, mint mi, majd úgy lát benne, Tréfálni bezzeg nem jön kedve.”	Ej, fiatalember! – pillantott az agg rám,– A bölcsesség látom, fejedbe szállt... Hagyján!... Tudásod nagyobb-e, vagy szemtelenség? Nem tudom. Lutherünk ítéljen meg téged. „Zöldfülű doktorka, fogadd hódolatom, Útadból én – így szólt – félretakarodom. Az ördög likába, ha majd oly sokáig Néztél, mint én, fázva, hangod megjuházik.”

Az öreg lelkészt sem ejtették a fejére, és benne is van kellő irónia. Rendre utasítja a fiatal lelkészt, és Lutherre hivatkozik, aki az ő nyers stílusában egyszer helyreutasított egy ifjút. Az eredeti fordító tapintatosan kipontozta a megfelelő szót. Ez a kis eltérés azt az elméletet támasztja alá, hogy a nyers fordítást valaki más végezte el, mert érthetetlen volna, hogy Makkai, amikor tintával írt, akkor prüd lett volna azt leírni, Luthert idézve, hogy „az ördög seggibe” és ugyanakkor meg nyomdafestéket megbírónak tartotta „az ördög likába” kifejezést.

Érdekesen folytatódik a párbeszéd a szolgálatban megfáradt lelkész és az ifjú titán között.

Payr Sándor fordítása	Makkai Sándor fordítása
„Hadd kérjem még, mondék, egyre, Ha oly sokat tanult össze: Mint van az, hogy a sült parasztja, Kinek kérges a két marka Kendteket úgy deponálja?” „Úgy ám – felel – deponálja, Míg a szép légvár összedül S a sok kása bennünk megfől,	– Kérdeném ha szabad, – hebegtem feléje, – Annyi tanulásnak hogy lett ez a vége? Paraszt munkában hogy-hogy itt találak, Ellenségképen minden tudománynak? Tán a tökfektől itt jobbat tanultál, Akadémiáktól hogy így elfordultál?

<p>Míg elszáll a fejünk gőze Míg elménk kiforr a dőre, És a praxis jön a házba Theoriát kinullázva, - Ekkor értjük, mi lesz velünk: Megyünk, ahogy vezetettünk.</p>	<p>- Bizony sok víz foly le a Dunán akkorra, Hogy iskolástáskánk lepuffan a porba. Kuruttyuló béka mikorra elnémul Ősz lesz s a sok légvár tetejére fordul. Sok csirizes pépet kell megemészteni, Sok gőzt a fejünkéből szélnek eresztetni, Míg az elméletre jöhet a gyakorlat S megtudod hogy mit érsz, meglátod ki s hol vagy?</p>
---	--

Makkai itt úgy fordít, hogy az elméletre jön a gyakorlat és nem ahelyett. Sokan esnek abba a hibába, hogy szembeállítják az elméletet és a gyakorlatot, holott azoknak ki kell egészíteniük egymást.

A költemény egyik legszebb része, amikor az idős lelkész egy lendülettel mondja el, mit hisz, mit tud, mit tesz, mit szenved el, miről mond le, mitől fél, mit fogad el Jézus papja.

A kérdésekre ő maga adja meg a választ, és minden feleletet ezzel a keserűség megállapítással zár be, *nehéz jármát húzza, vonja, ő a világ jó bolondja* (Payr), *a pap húzza-vonja nehéz taligáját, kacagja a világ vígan bolond tudományát* (Makkai). Általánosságban elmondható, hogy a lelkész különc lesz, jövevény (ezt jelenti a parókia szó is eredetileg) abban a gyülekezetben ahova kerül. Sokszor kell szembeúsznia az árral és találja magát szemben a meg nem értéssel vagy közönnyel. Ennek a résznek Makkai is külön figyelmet szentel, ez a rész jelent meg először részletként *Az Útban*.

Érdekes volna utánanézni, hogy vajon más nyelvre lefordították-e ezt a verset az elmúlt századok során, illetve milyen fogadtatásban volt része a versnek. A humoros forma mögött nagyon komoly és fájdalmas, a lelkési szolgálattal együtt járó problémákat vet fel, ugyanakkor a szolgálat szépségeit sem hallgatja el. Az immár lassan 400 éves vers még ma is aktuális és tanulságos.